

Die uw jeugd vernieuwt als die van een arend

De Reformatie

Weekblad tot ontwikkeling van het gereformeerde leven

Schepping en evolutie

J.H.F. Schaeffer ■

In dit nummer

<i>Kerkelijk leven</i> - J.H.F. Schaeffer Schepping en evolutie	345
<i>Meditatief</i> - A.M. de Hullu Nog 40 dagen...	348
<i>Wandelen met God</i> - B. Luiten Bereid je voor	349
<i>Achtergronden</i> - P. Houtman 'Wat had Constantijn ontmoeten?'	351
<i>Samenleving</i> - P. Dijkstra en J. Westert Je doet wat ze zeggen en ze branden je af	354
<i>Lied van de week</i> - J. Smelik Liedboek gezang 488b: Zolang er mensen zijn op aarde	357
<i>Boekbespreking</i> - J. Westert Heeft de kerk wel voldoende kleren aan?	358
<i>Uit de kerken, Persberichten</i>	

Dankzij EO-presentator Andries Knevel is de discussie over schepping en evolutie weer voorpaginanieuws. In een uitzending van het EO-programma 't Zal je maar gebeuren vertelde hij: „Ik herroep al mijn eerdere uitspraken en erken in het verleden mijn kinderen en kijkers op een (dwaal)spoor te hebben gebracht.” Dat zijn grote woorden.

Een korte rondblik op het internet maakt duidelijk: hierdoor zijn heel veel christenen diep geraakt. Reacties in het *Nederlands Dagblad*, op de websites van het ND en de EO, en andere discussiefora stellen dat hier het geloof in de Schepper is losgelaten. En wie dat loslaat verliest onherroepelijk ook de zekerheid van de verlossing door Jezus Christus. Want als de zes dagen uit Genesis 1 niet letterlijk 6x24 uur waren, dan mag (moet) je toch ook de verslagen over de opstanding met een korreltje zout nemen. Als de Almachtige klaarblijkelijk niet in staat mag worden geacht om in zes dagen de hemel en de aarde en alles wat daarop leeft te scheppen, zou je dan wel geloven dat iemand die gestorven is weer uit de dood kan opstaan?

Aan de andere kant: er zijn veel positieve christenen die oprecht trouw willen zijn aan God en zijn Woord en geloven in de Schepper, en tegelijkertijd in hun dagelijks leven werken met (uitkomsten van) de evolutietheorie. Zij trekken in elk geval niet de consequentie dat het opgeven van de 6x24 uur ook betekent dat de

opstanding van Christus niet waar is. Moet je zeggen dat zij eigenlijk nog niet diep genoeg hebben doorgedacht; en dat zij eigenlijk zelf nog niet weten dat het fundament onder Jezus' verlossend lijden en sterven en opstaan is weggeslagen?

De discussies over 'schepping en evolutie' zijn te uitgebreid en omvangrijk om ze hier over te doen. Er is onvoorstelbaar veel over geschreven in boeken, brochures, tijdschriften en dagbladen. Eerlijk gezegd maakt dat ook een beetje moedeloos. Kun je hierover iets zeggen, zonder het hele debat 'geloof-wetenschap' te herhalen? Moet je alle *ins* en *outs* hierover doordacht hebben om hierover een mening te hebben? Je zou haast het idee krijgen dat praten over schepping iets is voor hoge heren die ervoor geleerd hebben.

In een hoek gezet

Ik wil daarom in dit artikel toch proberen iets méér te zeggen. Hoewel de aanleiding ervoor in de actualiteit van de (dag)bladen ligt, staat er meer op het spel. Namelijk: hebben we als gemeente van Jezus Christus ons niet laten vastzetten in één hoek van het grote speelveld dat 'schepping' heet. Wanneer je het debat 'schepping-evolutie' vastpint op de 6x24 uur van Genesis 1, gaan we voorbij aan wat 'schepping' eigenlijk wil zeggen. Als kerk doen we onszelf - en erger: de Schepper - groot onrecht, wanneer we bij 'schepping' alleen nog denken aan het ontstaan van deze wereld (al dan niet in 6x24 uur). Schepping - dat woord zegt iets over vandaag, over hoe de Schepper onze wereld in stand houdt en leidt. Het zegt iets over het doel en de bedoeling van God met zijn schepping. Het zegt iets over onze bescheiden plaats in het geheel van de kosmos. Het zegt iets over de grote zinvragen die elk mens zich van tijd tot tijd stelt. Het zegt iets over de vragen rondom goed en kwaad en over hoe je moet leven in Gods wereld. Het zegt iets over hoe we om kunnen gaan met de vraag naar het kwaad in Gods schepping.

schepping - dat woord zegt iets over vandaag

Door het begrip 'schepping' in zijn volle breedte serieus te nemen, voorkomen we ook een vorm van elitair denken. Alsof het debat over de schepping iets is van en tussen wetenschappers alleen. Dat is het allerm minst. Het geloof in 'God de Vader, de Almachtige, schepper van de hemel en de aarde' is echt het erfgoed van elke gelovige. Dat ook iemand die er niet voor gestudeerd heeft, zich zorgen maakt wanneer Knevel of anderen iets in de krant schrijven, is voorstelbaar. Het is zijn of haar goed recht. Wanneer het immers werkelijk waar is dat het loslaten van de 6x24 uur onvermijdelijk uitloopt op een ontkenning van bij-

voorbeeld de opstanding, dan mogen er heel wat alarmbellen afgaan.

Alleen: daarover moet je wel zuiver, eerlijk, en goed luisterend met elkaar doorpraten. Niet vanuit vooringenomen standpunten. Bijvoorbeeld dat het achterhaald zou zijn om te denken dat God in 6x24 deze aarde geschapen heeft. Wanneer iemand geen aanleiding gevonden heeft om aan de dagen van Genesis 1 als letterlijke dagen te twijfelen - waarom zou dat ineens achterhaald zijn? Maar andersom geldt ook: als iemand redenen heeft gekregen om zich wel met die vraag bezig te houden, mag je die persoon niet als gelovige afserveren. In de traditie van onze kerken hebben vooraanstaande theologen als prof. dr. Herman Bavinck en prof. H.J. Schilder de ruimte gelaten voor het standpunt dat je 6x24 uur anders kunt lezen.¹

Motieven

Ik zou wel willen weten, vanuit welke motieven mensen hierover zo sterk van mening kunnen verschillen. Waarom is dit een punt waarover je je zulke zorgen maakt - welk standpunt je ook inneemt. Heeft dit te maken met een algemene visie waarin de Bijbel zich tegen 'de wetenschap' moet verdedigen? Probeer je de bijbelgegevens en 'wetenschappelijk onderzoek' met elkaar te harmoniseren - en waarom? Laat ieder zichzelf hierop beproeven... Je kunt gemakkelijk 'de wetenschap' teveel eer geven, maar het is evengoed mogelijk dat je eigenlijk bang bent dat de Bijbel de *reality-check* van de wetenschap wel moet verliezen. Ik kan mij vinden in wat prof. dr. ir. Egbert Schuurman schreef:

"Wetenschap beoefenen en tegelijk haar kennis relativeren, is te verkiezen boven enige vorm van logische harmonisatie met de inhoud van het christelijk geloof, in welke wisselende 'christelijke' theorie dan ook. Het christelijk geloof reguleert de wetenschap: die wetenschap is betrekkelijk, beperkt, voorlopig en staat daarom altijd open voor herziening. In dat besef kun je uit geloof en tot geloof ontspannen wetenschap beoefenen".²

Blikverbreding

Omdat we als christelijke kerk, als reactie op de actualiteit, het gevaar lopen dat we bij 'schepping' alleen denken aan '6x24 uur' zullen we onze blik moeten verbreden. Al lezend in de Bijbel blijkt dat er maar een paar gedeelten vooral over het ontstaan van onze wereld als zodanig gaan. Natuurlijk lezen we in Genesis 1-2 over God die de wereld maakte. In Job 38 vraagt de HEER aan Job waar deze was toen Hij de aarde grondvestte, haar grenzen vaststelde, de zee afsloot met een deur - kortom: toen Hij de aarde schiep. In Spreuken 3 en 8 lezen we kort dat God hemel en aarde gemaakt heeft.

Veel vaker staan uitspraken over God als de Schepper van hemel en aarde in het kader van

de vraag: Wie is God? Van Wie moeten wij ons heil verwachten? Als we dan moeten vertrouwen op God - wat is daarvan dan de reden?³ Als antwoord hierop wordt God dan de Schepper van hemel en aarde genoemd. Het meest bekend is de allereerste zin waarmee in onze kerken een eredienst begonnen wordt: 'Onze hulp is in de naam van de HEER die hemel en aarde gemaakt heeft' (Psalm 124:8). Door zo een kerkdienst te openen, zeggen we dat wij, mensen die Jezus Christus willen volgen, hulp nodig hebben. Hulp die we zoeken en verwachten te krijgen bij de HEER. Omdat we immers weten dat Hij degene is die alles geschapen heeft. Dan is Hij ook in staat om ons te helpen, niet waar? Ook in andere bijbelteksten zien we deze beweging terug. Bijvoorbeeld wanneer koning Cyrus (Kores) van Perzië door de HEER op zijn plaats gewezen wordt. "Ik zal je verborgen schatten schenken... Dan zul je weten dat ik de HEER ben... Ik ben de HEER, er is geen ander... Laten hemel en aarde redding voortbrengen en ook het recht doen ontspruiten. Ik, de HEER, heb dit alles geschapen" (Jesaja 45). De HEER die alles geschapen heeft, is in staat zijn volk te helpen!

Geloven in de Schepper van hemel en aarde betekent daarom vooral: weet aan Wie je je

geen onpersoonlijke kracht maar een Persoon staat achter onze wereld

leven te danken hebt. Natuurlijk betekent dat ook: Hij stond aan het begin van deze wereld. Zoals de vierentwintig oudsten in de hemel God loven en prijzen als ze zeggen: "U komen alle lof, eer en macht toe, Heer, onze God, want u hebt alles geschapen: uw wil is de oorsprong van alles wat er is" (Openbaring 4:11). Met andere woorden: de dingen zijn er niet zomaar, toevallig. Wat er is, is er omdat God het wilde. Geen onpersoonlijke kracht maar een Persoon staat achter onze wereld en onze levens. Geen blind toeval of ondoorzichtig noodlot bepaalt de loop van de dingen. Maar evenmin onze keuzes en wat wij wel of niet doen. Niet de mens is de maker van deze wereld, maar God.

Omdat God deze wereld geschapen heeft, zal Hij haar ook bewaren en voltooien. Hij zelf zal deze wereld reinigen, herstellen, alle zonde, kwaad en dood wegdoen. God had een doel met zijn schepping, en Hij zal dat doel bereiken. Deze nieuwe schepping is méér en groter dan wij ons nu kunnen voorstellen. Al was het maar omdat het sinds de val in zonde onvoorstelbaar is wat het 'zeer goed' uit Genesis 1:31 echt betekent. We *kunnen* het ons simpelweg niet indenken wat volmaakt is. Maar wat Gods nieuwe aarde ook méér is dan zijn oorspronkelijke schepping - zij is in elk geval nooit minder.

Wereldbeschouwing

Geloven in de Schepper betekent dus echt veel en veel meer dan alleen dat God uit niets deze wereld geschapen heeft. Een gereformeerd theoloog uit Noord-Amerika, Albert M. Wolters, heeft een belangrijk en invloedrijk boek geschreven dat inmiddels al twintig jaar een standaardwerk is. Hierin stelt hij dat het bijbelse geloof in de Schepper zelfs de basis is voor een - christelijke, gereformeerde - wereldbeschouwing.⁴ Juist omdat hij zegt dat 'schepping' veel meer is dan alleen dat begin. Het zegt iets over vroeger, nu, en straks - verleden, heden, en toekomst. Ook de Reformatorische Wijsbegeerte heeft veel werk verzet om het thema 'schepping' breder te maken dan alleen het ontstaan van de wereld.

het doel blijft hetzelfde, namelijk dat wij met God meewerken aan de komst van zijn Koninkrijk

Bovendien heeft het breder trekken van het begrip 'schepping' nog een voordeel. Grote lijnen en verbanden uit de Bijbel zijn zo veel beter te begrijpen. Tegenover een eenzijdige versmalling van het heil in Christus tot het persoonlijke en individuele, geeft het geloof in de Schepper de mens zijn plaats in de schepping terug. Of je het nu 'cultuurmandaat' noemt, of spreekt over onze dienstbaarheid aan Gods schepping - het doel blijft hetzelfde. Namelijk dat wij met God meewerken aan de komst van zijn Koninkrijk.⁵ Met behoud van het fundamentele onderscheid tussen Schepper en scheepsel, mogen we zo spreken over Gods inzet van mensen als middelen waardoor Hij wil toewerken aan die komst. Omdat vooral de evangelicale geloofstraditie dit aspect niet altijd op waarde schat, hebben we hierin iets te bieden.

Laten we ons als christelijke kerk niet vastzetten in één hoek van het speelveld, als de HEER zelf ons ruimte geeft om over zoveel meer te spreken dan alleen de 6x24 uur!

Dr. Hans Schaeffer is predikant van de Gereformeerde Kerk te Wageningen.

1. Vgl. J.J.T. Doedens, 'Taal en teken van trouw. Over vorm en functie van Genesis 1'. In: C. Trimp (red.), *Woord op Schrift. Theologische reflecties over het gezag van de Bijbel*, Kok: Kampen 2002, 73 en 97.
2. In: *Nederlands Dagblad*, 2 december 2008.
3. Ook Genesis 1-2, Job 38 en Spreuken 3 en 8 zelf wijzen bij nadere bestudering trouwens op zijn minst ook op dit punt.
4. Albert M. Wolters, *Creation Regained. Biblical Basics for a Reformational Worldview*. Nederlands: *Schepping zonder grens*.
5. Vgl. 2 Korintiërs 6:1.

Nog 40 dagen...

‘...zodat niemand ziet dat je aan het vasten bent, alleen je Vader die in het verborgene is.’

‘Verzamel je geen schatten op aarde... Waar je schat is daar zal ook je hart zijn’

Matteüs 6:16-21

A.M. de Hullu ■

Vasten?

Van iedere honderd lezers dit stukje lezen, zijn er drie die diabetes hebben. Ik ook. Dat betekent dat ik over ‘vasten’ kan schrijven met de veiligheid van iemand die zelf het eten niet hoeft te laten staan.

Diabetici mogen om gezondheidsredenen niet vasten. Toch wil ik graag iets over vasten schrijven. De veertig dagen voor Pasen hebben eeuwenlang voor veel christenen het karakter van een vastentijd gehad.

In de loop van de eeuwen heeft dat vasten verschillende vormen gehad. De Reformatie heeft het afgeschaft.

De Rooms-katholieke kerk is het blijven doen en ook in protestantse kerken is er weer iets teruggekomen.

Ik heb de indruk dat in onze tijd de nadruk vaak op medemenselijkheid ligt: je iets van jouw luxe ontfeggen en dat juist aan anderen gunnen die veel minder hebben.

Hart

Op zichzelf iets heel moois, maar de oorspronkelijke bedoeling van de soberheid in de tijd voor Pasen ligt volgens mij ergens anders. Ik vermoed dat de evangeliewoorden bovenaan deze bladzijde daar meer over zeggen. Het zijn deze woorden die vanouds op de Aswoensdag gelezen worden, ook afgelopen woensdag weer. Het was de dag waarop de veertig dagen begonnen. (De zondagen worden niet meegeteld, dan wordt er niet gevestig).

Het valt direct op dat beide bijbelwoorden naar het hart vragen. Iets wat steeds terugkomt in de toespraak waarin Jezus deze woorden spreekt: de bergrede. Je merkt het als hij over de geboden spreekt. Het komt aan op de innerlijke gehoorzaamheid. In hoofdstuk 6 komt hij op het geven van aalmoezen, het bidden en het vasten. Waar doe je het voor? Om een goede indruk op anderen te maken. Of gaat het je om je Vader, die ziet wat anderen niet kunnen zien? En, zo gaat Jezus verder: wat zijn je schatten? Je aardse bezittingen of de rijkdom die je in de hemel hebt?

Afzien

Er valt mij nog iets op. In de afgelopen weken heb ik met u stil gestaan bij woorden van Jezus die spreken over het branden van de zon. Het leven is niet altijd gemakkelijk. Je geloof wordt soms op de proef gesteld. Het volgen van Jezus kan een hele strijd zijn: afzien. Ook al weet je dat je daarbij in de schaduw staat van Jezus. Hij heeft de last gedragen die je zelf niet kunt en hoeft te dragen. Toch is het volgen van Jezus soms een weg van afzien.

Als we het nu over vasten hebben, dan kies je er zelf voor ergens van af te zien. Van eten, van luxe, of wat je je maar wilt ontfeggen. De moeiten van het leven kunnen je helpen je op Christus te concentreren, terwijl luxe en comfort je daar juist van afleiden.

Dat brengt me bij het vasten wat Jezus in de bergrede bedoeld moet hebben: mij concentreren op hem en op alles wat hij voor me wil zijn. Probeer dan zoveel mogelijk aan de kant te schuiven wat je daar van kan afleiden. Puur om je deze weken extra te concentreren op hem. Zoiets moet de oude kerk ook bedoeld hebben met het vasten. Een goede voorbereiding op het grote feest van Pasen. Daar kan ik als diabeet ook aan mee doen.

Ds. Harrie de Hullu is predikant van de Gereformeerde Kerk te Apeldoorn-Zuid.

Bereid je voor

wandelen met God

**Je voorbereiden op het avondmaal, dat hoort erbij.
Bereid je je ook voor op een 'gewone' kerkdienst?**

B. Luiten ■

Kom in geloof

Het moment van brood en beker is zo voorbij. Daarom is het van belang dat je je van te voren inleeft in wat er gaat gebeuren. *Je gaat met Jezus aan tafel.* De dominee is niet belangrijk, als je het goed ziet, valt zijn persoon weg: de hand die je brood en beker geeft, is van Jezus zelf.

Denk aan Mij, concentreer je op Mij. En vraag je van te voren af, of je Mij wel wilt ontvangen in het centrum van je leven.

Denk na over je leven. Laat door je heen gaan dat je zonder Mij dood bent. Wil je dode praktijken wegdoen, om Mij te ontvangen?

Heb je Mij werkelijk lief?

Vertrouw je Mij, al heb je op veel vragen geen antwoord?

Geloof je dat Ik heel mijn leven met je delen wil?

Wil je mijn Geest ontvangen?

Wil je jouw leven met Mij delen?

Ga je Mij alles vertellen?

Wil je eigendom zijn van Mij?

Weet je hoe duur je bent geweest?

Zie je ook je tafelgenoten?

Heb je hen werkelijk lief?

Heb je hen lief als jezelf?

Zul je er zijn voor hen?

Beloof je hen trouw?

Je drinkt uit één en dezelfde beker...

Dit gaat veel dieper dan je een-twee-drie beseffen kunt. Hier is tijd voor nodig, rust, *geloof*, aanbidding. Dat begint in je eigen huis, op je eigen kamer. Dan beleef je vervolgens wat er gebeurt in Gods huis.

Elke dienst

Maar zou dit nu alleen zo zijn als er avondmaal wordt gevierd? Nee, vast niet. Dit alles geldt *precies eender* voor een 'gewone' kerkdienst. Het avondmaal geeft aan een eredienst geen hogere waarde, het wil juist zichtbaar en tastbaar maken hoe Jezus *steeds* aanwezig is wanneer wij samenkomen. We kunnen Hem niet zien, we komen samen op zijn stem, maar zo worden we wel door Jezus persoonlijk ontvangen in het huis van zijn Vader. Dat is de *ziel* van elke kerkdienst.

Daar heb je voorbereiding bij nodig. Dat hoeft niet altijd even lang te duren. Maar als je je niet gelovig inleeft in wat je gaat doen, kan er zoveel ongemerkt aan je voorbij gaan. Ja, dan kan de kerkdienst gaan lijken op een programma dat anderen uitvoeren en waarbij je zelf dan een (kritische) toeschouwer bent.

En zeker, dat gevaar is best wel aanwezig door de huidige opzet van de eredienst, waarin aan de predikant heel veel is toevertrouwd in vrijwel alle onderdelen van de dienst. Dan wordt het allemaal voor je gedaan, zo lijkt het. En ik denk dat velen juist met de vraag worstelen: *hoe lukt het mij om geen toeschouwer te zijn, maar betrokkene?*

Daarom zijn we aan de ene kant bezig de kerkdiensten meer interactief te maken, zodat duidelijker wordt dat de samenkomst iets is van heel de gemeente, ook van ieder persoonlijk.

Maar aan de andere kant zal de eigen voorbereiding onmisbaar zijn. *Dat je komt in geloof.* Anders kunnen we de dienst aanpassen wat we willen, maar dan blijf je in je hart toch vooral een toeschouwer.

We gaan God danken voor wie Hij voor ons is. *Wie is Hij voor jou?* Welke dank ga jij leggen in de liederen die je zingt? Wat heb je ontvangen in de afgelopen week? Als je dat van te voren niet bedenkt, schiet je dat tijdens het zingen ook niet te binnen.

We gaan God prijzen om zijn daden. *Wat heb jij om Hem te prijzen?*

En vooral: we mogen met heel ons leven naderen tot Hem, die zijn bloed voor ons gaf. We mogen het in zijn handen leggen, met alles wat er in is en wat er niet in is. *Wat ga jij in zijn handen leggen?* Dit is dezelfde vraag als bij het heilig avondmaal. Besef je dat alleen Jezus je uit de dood kan opwekken, dat Hij als enige je leven kan geven? *Kom je tot Hem om dat van Hem te ontvangen?* Ja, om Hemzelf te ontvangen? Wil je je leven met Hem te delen? Stel je je dan open voor zijn Woord, waarin Hij naar je toe komt?

Neem hier eens tien minuten voor, of vijf, in je ochtendgebed, voordat je naar de eredienst gaat. Want dit verzin je allemaal niet één-twee-drie als je in de bank schuift. En zeker niet als je op het laatste moment uit je bed bent gekomen.

Genade zoeken en vinden

Dit is best wel een belangrijk punt. Want er ligt in deze tijd een enorme druk op de erediensten. *Die* moeten veranderen, want daarin zouden allerlei oorzaken liggen van innerlijke onverbondenheid. Akkoord, daarin zit een element van waarheid, laat er ruimte zijn en openheid om hierover te spreken en daar wat aan te doen.

Als we intussen maar niet vergeten, *dat vooral ons eigen hart veranderd moet worden*. Kennen we onszelf een beetje? Hebben we niet duizend manieren om dat te ontlopen en van ons af te wijzen? Adam wees al naar zijn vrouw, om zijn eigen schuld te ontkennen. Dat was heel goedkoop. En Eva wees naar de slang. Dat was ook goedkoop. We wijzen overal naar, behalve naar onszelf. Zo kun je ook naar de kerkdienst wijzen, en naar een kerkenraad, een dominee. Misschien heb je dan ook nog wel gelijk met wat je zegt. Terwijl het tegelijk heel goedkoop kan zijn, wanneer je zelf niet (of te weinig bewust) in het huis van God als zondaar wilt naderen tot de troon van de genade. Verloren zonen en dochters worden hartelijk ontvangen, zij worden met liefde binnengehaald en zij merken dat ook. Terwijl critici buiten blijven staan en zich afvragen welk feest er gevierd wordt.

Daarom: bij alle kritiek (en kritiek mag!), en bij alle streven naar verbetering (welkom!), vergeet niet waar het om gaat. Hoe modern, aansprekend, ouderwets of degelijk een eredienst er uit mag zien, de *ziel* er van is: *hier is je Verlosser!* Hier is Hij voor jou, voor mij, voor ons, voor zijn bruid, die Hij innig liefheeft. Die Hij schoonwast met zijn eigen bloed.

Heel merkwaardig is 'voorbereiding' gekoppeld aan avondmaal. Bereid je je ook voor op een doopdienst? Zodat je de bediening van de doop ook op jezelf betreft? Kom je zelf ook gedoopt de kerk uit? Hoe beleef je dat?

*Aanbid Hem met eerbied en ontzag,
en kniel nu voor Hem neer,
die zelf geen zonde kent
en ons genade schenkt.*

Gods initiatief

Onze eredienst is uit God. Het hart en de ziel van elke eredienst is, dat *Jezus* zijn gemeente vergadert.

Is dat wat minder concreet geworden misschien? Wordt dat wat minder serieus genomen tegenwoordig, als je bij jezelf denkt: zal ik wel gaan of niet, of hoe vaak?

De kerk is een vergadering, zo belijden wij: Jezus *brengt* samen, als een herder zijn kudde, en wij *komen* samen. Hij trekt ons en haalt ons naar Zich toe. Wij komen op zijn stem.

Hij noemt de gemeente zijn huis, hier wil Hij wonen tussen allemaal levende stenen, grotere stenen en kleinere stenen. Elke kerkdienst wordt dat zichtbaar, doordat wij als gemeente ons laten samenbrengen. Jezus maakt een woning in ons hart, én Hij maakt een woning van ons samen (Ef. 3:14-19). Een kleine tempel en een grote tempel, voor God, om daarin te wonen en gediend te worden. In die kleine tempel begint de aanbidding en de verhooring, en elke eredienst wordt die grote zichtbaar, naar God toe, voor onszelf, en naar buiten toe.

Het kan lijken alsof mensen dat allemaal regelen. Dat was in het Oude Testament ook al zo. Je ziet bedrijvigheid van mensen. Maar intussen is het God die hier wonen wil, uit

vrije gunst. Hij neemt daarom zelf het initiatief tot een tempel. De tempel, die wij intussen zelf zijn, persoonlijk én samen, in aanbouw door de Heilige Geest.

We mogen zelf regelen hoeveel kerkdiensten wij op zondag beleggen. Daar is geen goddelijk voorschrift voor. Zo zegt God ook niet hoe vaak je per dag moet bidden. Maar Hij zegt wel: *als* je bidt, doe het dan met heel je hart, richt je op Mij, in de naam van Jezus. Evenzo de eredienst: *als* je samenkomt, kom dan als die grote levende tempel, in de naam van Jezus. Laat je dan door Hem vergaderen, allemaal.

Mensen doen het, mensen bidden, een gemeente houdt erediensten. Maar achter alles zit Gods initiatief: Hij begint, Hij geeft geloof, Hij leert bidden, Hij wil ons verhoren, Hij vergadert, Hij bouwt. Daarom neemt het ons zo volledig in beslag. Zie dat, geloof dat en laat die God je in beslag nemen, met hart en ziel, zo vaak je bidt en samenkomt.

Uitzien naar

De eredienst heeft haar geheel eigen waarde en betekenis, waarvoor God ruimte schept op een speciale dag.

Misschien is het nodig dat je opnieuw zo naar die dag gaat kijken. En dat je daarvoor iets aan voorbereiding doet. Dat hoeft niet veel te zijn. Al ga je op zaterdagavond maar slapen met de gedachte: 'morgen verschijnen wij voor onze God'. Dan kom je al heel anders uit je bed en ga je bewuster meemaken wat er in de diensten gebeurt. Of je bedenkt: 'Jezus verwacht mij'. Dat zal je helpen om trouw te zijn. Want dat is de ziel van elke dienst, die kun je er niet even uithalen naar eigen believen.

Bereid je voor op wat God je geeft, hoe dan ook. *Zie er naar uit*. Dat maakt je blij en verwonderd, en dat zal dan vast en zeker doorklinken in de hele dienst.

*Wij staan nu op heilige grond,
waar Hij verschijnt met vuur.
Een eeuwigdurend licht
straalt van zijn aangezicht.*

Ds. Bas Luiten is predikant van de Gereformeerde Kerk te Zwolle-Centrum.

Veenendaal-Oost - beroepen: E.J. Oostland te Ommen-Noord/Oost.

Door de Generale Synode benoemd tot quaestor (penningmeester): J.G. de Kimpe, Hoefblad 4, 8265 GM Kampen, e-mail: j.g.de.kimpe@freeler.nl.

Nieuw adres: ds. R.H. Knigge, Galenshoeve 1, 8052 AV Hattem, tel. 038-4448899

Wat had Constantijn moeten?

Christenen zijn betrokken bij de politiek. Niet alleen door de gebeurtenissen te volgen en te becommentariëren, in hun media of bij de koffie, maar ook, als het kan, met een daadwerkelijke bijdrage. Waarom eigenlijk?

P. Houtman ■

Want het is niet altijd en overal het geval. Het is eerder een normatieve dan een feitelijke uitspraak.

Hun motief is dit: zij willen een goede bijdrage leveren aan de samenleving. Dat kan op duizend manieren, maar de politiek is de breedste kring van de samenleving. Christenen zijn erop uit om goed te doen.

Daartoe spoort de apostel Petrus aan in zijn eerste brief. Hij schrijft vanuit Babylon, en in zijn brief klinkt de oproep door van Jeremia aan de ballingen in Babel: Zet je in, zegt de HEER, voor de bloei van de stad waarheen ik jullie weggevoerd heb, want de bloei van de stad is ook jullie bloei. De situatie van de nieuwtestamentische gemeente is anders, maar vergelijkbaar. Ook zij verblijven als vreemdelingen verspreid over de wereld. Petrus' eerste lezers wonen niet in een christelijke omgeving. Hij weet hoe moeilijk het vaak is. Maar toch: zoek het goede voor je samenleving!

In enkele artikelen wil ik wat overwegingen geven over christelijke politiek. Een welkome aanleiding daarvoor vind ik in een paar vrij recente artikelen van Prof. De Bruijne in dit blad. Hij nam een aantal actuele politieke thema's bij de kop, zoals de verkiezing van Obama en de discussie rond het wetsartikel tegen godslastering (22 en 29 november 2008). Naar aanleiding daarvan schetste hij een paar lijnen van een algemene visie op politiek vanuit bijbels en gereformeerd standpunt. Het is niet mijn bedoeling een overzicht en bespreking te geven van zijn politieke visie. Ik ga in op enkele elementen daarvan zoals die in de genoemde artikelen te vinden zijn. Aan de hand daarvan schets ik van mijn kant wat lijnen.

Traditie

Als christelijk denker over politiek staat De Bruijne in een traditie die zo oud is als de kerkgeschiedenis zelf; en, mogen we wel toevoegen, net zo gevarieerd: de traditie van Augustinus, Calvijn, Groen van Prinsterer, Kuyper, om maar een paar namen te noemen (al is hij ongetwijfeld te bescheiden om in deze rij te willen staan).

Er is een rode draad die al deze denkers verbindt. Ze hebben een positieve bijdrage geleverd aan het denken over christelijke politiek. Ze leverden niet alleen kritiek op gangbare ideeën; ze zeiden hoe we het wel moesten zien. Ze droegen daarmee ook bij aan de praktijk van christelijke politiek. De meesten van hen waren trouwens ook doeners. Er is een rode draad van respect voor de overheid en haar taak, niet onkritisch, maar vanuit het woord van God: hoe hij over de aardse overheid spreekt, die hij heeft aangesteld.

Positief-kritisch

Een paar punten van overeenkomst wil ik met name noemen. In de eerste plaats hebben al deze denkers geschreven met het oog op hun eigen tijd. Augustinus schreef met het oog op de ondergang van het Romeinse rijk. Calvijn stond in de situatie van de ondergang (alweer) van de idee van het 'heilige roomse rijk' en de opkomst van nationale staten. Kuyper nam het op tegen het liberalisme en voor de 'kleine luyden', die hij organiseerde in een eigen zuil. Zo schrijft De Bruijne in de tijd dat de ontkenning zijn beslag heeft gekregen. Het zogenaamde 'corpus christianum' is verleden tijd. Het heeft zijn positieve functie vervuld, maar het heeft zijn tijd gehad. Het is nu niet meer zinvol om nog te proberen, onze Westerse samenleving en politiek te christianiseren. Dat

moeten we ook niet meer willen. Die visie komt ons uit zijn artikelen tegemoet. In de *tweede* plaats spreken christelijke politieke denkers *kritisch* in op hun eigen tijd. Zij doen geen knieval voor de feitelijke situatie. Augustinus doet niet mee aan het gejammer over de teloorgang van de klassieke orde en beschaving en het moderne barbarendom. Een nieuwe orde, overigens met minstens even oude papieren, is aan het groeien: de stad van God! Calvijn sluit niet kritiekloos aan bij het verlangen naar een nieuwe orde. Hij dringt er bij hooggeplaatsten en leiders op aan om God te vrezen en het belang van hun onderdanen te zoeken, en bij verweesde burgers om geduldig naar zulke leiders om te zien. De Bruijne constateert niet kritiekloos dat de huidige samenleving nu eenmaal pluraal is en dat alle overtuigingen daarin gelijkberechtigd naast elkaar staan, en dat de overheid weinig anders kan dan zich neutraal opstellen. In zijn artikel over de wet op godslastering wijst hij bijvoorbeeld naar de toekomst, waarin de fundamentalistische secularisten van vandaag God tenslotte alsnog zullen tegenkomen!

Twee regimenten

In de *derde* plaats: God regeert. Niet alleen in christelijke landen. Ook in een goddeloze wereld, waarin hij nauwelijks wordt gezien, laat staan erkend, als actor (handelend persoon) om rekening mee te houden, is hij wel degelijk de hoogste autoriteit en machthebber. God wil mensen in zijn regering inschakelen op twee manieren: via de politiek en via de kerk. (Dit inzicht willen we nog niet voluit in Augustinus inlezen; bij Calvijn is het al wel aanwezig en fundamenteel.) Gewoonlijk wordt gesproken van twee rijken, maar het gaat eigenlijk om twee regimenten, twee regeerwijken. Deze twee moeten onderscheiden worden; en ze moeten elkaar respecteren. De overheid regeert niet in de kerk. De kerk oefent geen politieke macht uit. Beide zijn wel geprobeerd, en soms leidde de kromme stok tot een rechte slag, maar vaker waren de gevolgen rampzalig. De verhouding tussen beide is delicaat, want ze hebben wel volop met elkaar te maken binnen één samenleving: de kerk functioneert in de samenleving waarin de staat regeert; en, omgekeerd: het woord van God, door de kerk gepredikt, richt zich ook tot politici.

de overheid regeert niet in de kerk, de kerk oefent geen politieke macht uit

Ook De Bruijne benadrukt het onderscheid tussen staat en kerk. We hoeven geen christelijke staat na te streven of ook maar daarnaar te verlangen, maar als kerk, en als christenen, moeten we wel een profetische stem in politiek en samenleving laten horen!

Rome, Genève en Den Haag

Het inspreken op de actualiteit maakt zulke beschouwingen interessant. Je grijpt gauwer naar een artikel onder de titel 'Een geheim rond Obama' dan dat je aangetrokken wordt door 'Christelijke uitgangspunten voor de politiek'.

Een gevolg van deze praktische gerichtheid is dat er makkelijk kortsluiting kan ontstaan als je probeert om een bepaalde visie toe te passen op andere omstandigheden. Augustinus gold als autoriteit in de Middeleeuwen, maar zijn politieke visie heeft tot veel misbruik en verwarring geleid. Kuyper is in Nederland uit. De Bruijne heeft veel waardering voor hem. Maar in het artikel over de wet op godslastering geeft hij aan dat de gereformeerden in de Kuyperiaanse era met een achterhoedegevecht bezig waren. Toch doen deze christelijke denkers wel algemene uitspraken. Ze baseren zich op algemene principes: zo moeten we op grond van de Bijbel christelijke politiek zien. Ook de Bruijne zegt niet alleen maar wat christenen vandaag in de politiek zouden moeten doen, maar wat in het algemeen het doel van de politiek is, en moet zijn. Dat maakt het spannend! "Wat had Constantijn (...) gemoeten?", vraagt hij uitdagend in zijn dissertatie. Er zijn christenen die het als de zondeval van het christendom beschouwen dat het zich inliet met aardse macht. Maar Constantijn was keizer en werd christen. Moest hij toen niet op een christelijke manier de keizerlijke macht uitoefenen? Kan dat soms niet? Het is een uitdagende vraag. Is het mogelijk om christelijke visie op politiek te ontwikkelen die niet alleen vruchtbaar werkt in een bepaalde historische constellatie, maar ook toepasbaar is in andere situaties? Toepasbaar op Westerse geseculariseerde democratieën en op het Romeinse keizerrijk in de jeugd van het christendom net zo goed? Zijn er principes die als leidraad kunnen worden gezien Constantijn, Karel, Calvijn en Kuyper; voor de raad van Genève en die van Staphorst?

Ik voel me door hem uitgedaagd om wat algemene aspecten van een christelijke visie op politiek te bespreken. Achtereenvolgens ga ik in op wat De Bruijne zegt over de *aard* van de politiek, en - in de volgende artikelen - op de *oorsprong* en het *doel* ervan en de *norm* ervoor.

Terughoudendheid

Laten we - met Prof. De Bruijne - praktisch en dicht bij onszelf als mensen beginnen: bij de gevoelens waarmee gezagsuitoefening gepaard gaat. Politieke machtsuitoefening gaat gepaard met geweld. Dat roept gevoelens van schaamte en verlegenheid op, zegt De Bruijne: het is niet natuurlijk dat mensen zo macht over elkaar hebben.

Zulke gevoelens zijn herkenbaar. Ik denk niet dat ze uniek zijn voor het overheidsgezag. Ze treden ook in andere gezagsrelaties op: tussen

ouders en kinderen, leraren en leerlingen, ambtsdragers en gemeenteleden. Daar speelt weliswaar geweld geen rol (hoewel de pedagogische tik niet algemeen als passé wordt beschouwd), maar je kunt toch wel op allerlei manieren, soms subtiel, macht over anderen uitoefenen, en dat kan soms best pijn doen. Ik heb zulke schroom wel gevoeld toen ik als jong predikant opeens voorzitter was van een kerkenraad, en een classis, met broeders die veel ouder waren dan ik. En toen ik als beginnend leraar in het volwassenenonderwijs een gepensioneerd wethouder in de klas kreeg. Ik ken ook dat gevoel van de andere kant: moet dat broekje ons vertellen wat wij moeten doen en hoe we ons moeten gedragen? En ons een voldoende of een onvoldoende geven? Ik denk dat veel lezers dat zullen herkennen.

“Wie ben ik dat ik dit doen mag?” zei Juliana toen ze koningin werd. Het is een gevleugeld woord geworden; net als Paulus’ “Wie is tot zulk een taak bekwaam?”

Toch moeten we ook niet overdrijven. Juliana was een onzekere vrouw, weten we. Ik denk niet dat de meeste leraren elke dag met gevoelens van onzekerheid naar hun werk gaan. En ministers, en officieren, ook niet. Ze hebben er gewoon zin in; ze houden van hun werk. Er is een zeker gevoel van schroom. Dat komt voort uit respect. Het is een medemens die je voor je hebt! Dat is geen stuk hout of gereedschap. Daar kun je niet mee doen wat je wilt. Je moet rekening houden met hun gevoelens, hun beperkingen, hun eigenaardigheden, hun kwetsbaarheid. Vergelijkbare gevoelens heeft een goede boer voor zijn vee. Ook een koe kan pijn hebben of gewoon een slechte dag. Je werkt met levend materiaal. Dat geldt ook voor de rechter en het gevangenispersoneel: ze moeten respect hebben voor de mens waar ze mee omgaan. Zelfs in de ethiek en het recht van de oorlog - politiek geweld! - speelt dat een grote rol; ook in de praktijk: soldaten van beide partijen op het slagveld kunnen samen kerst vieren; ze respecteren elkaar als mens.

Dienend leiderschap

Leiderschap moet dienend zijn. Dat is een inzicht dat boven gekomen is in moderne inzichten over leiderschap. Het is ook bijbels. Dienend - dat omvat uiteenlopende trekken: richtingwijzend, motiverend, grenzen-stellend, maar ook zorgzaam. Klassieke beelden zeggen dat de directeur van een bedrijf moet zijn als een vader voor zijn personeel. Toegegeven: dat doet verouderd aan; wij zijn vandaag allergisch voor paternalisme. Maar we vinden intussen wel dat een bedrijf een verantwoordelijkheid heeft voor goede arbeidsomstandigheden en voor de verzekering van zijn werknemers tegen ziektekosten en werkloosheid. Een vorst moet zijn als een vader voor zijn onderdanen. In het leger was de sergeant-majoor, een oudere man,

de ‘moeder van de compagnie’ voor de bange jonge jongens te velde.

Een ander klassiek beeld, ook in de staatkunde, is dat van de herder en zijn kudde. Dienend leiderschap, daar is de Here Christus ons in voor-gegaan.

Overheidspersonen moeten het beeld van Christus vertonen. Dat geldt van ieder christen. In het evangelie worden alle mensen daartoe opgeroepen: geloofsgehoorzaamheid. Ieder op de plaats die God hem of haar gegeven heeft, met de taak en mogelijkheden die daar bij horen. Zouden regeerders daar soms van uitgezonderd zijn? Het geldt voor de overheid net zo goed, op haar specifieke plaats.

Dienend leiderschap - voor velen zal dat toch nog een beetje paradoxaal klinken. Er is een tendens om aan de ene kant te erkennen dat de overheid leiding moet geven, met machtsmiddelen - maar dat is dan min of meer een noodzakelijk kwaad; in Lutherse termen: Gods linkerhandswerk. Aan de andere kant is er dan de kerk, die daar haar handen niet aan vuil maakt maar dient, naar het beeld van Christus; dat ligt dan in de diaconale sfeer; dat is veel mooier. (De overheid mag dat dan wel subsidiëren.) Dat is een eenzijdig beeld van Christus, focussend alleen op zijn vernedering en dan nog selectief. Dienend leiderschap impliceert ook invloed uitoefenen. Het omvat ook het nemen van krachtige maatregelen in crisissituaties; het impliceert het doen van (scheids-)rechterlijke uitspraken. In onze samenleving is dat vaak zwaar en onaangenaam werk; je maakt er zacht gezegd geen vrienden mee. In een democratische cultuur is het soms niet eens goed mogelijk en is pappen en nathouden dan de enige optie.

Je kunt ambivalente gevoelens hebben tegenover het uitoefenen van overheidsmacht; maar vergelijkbare reserves zijn er in de loop van de tijd geweest ten aanzien van andere beroepen: kan dat eigenlijk wel voor een christen? In de oude christelijke kerk bestond de opvatting dat een christen geen koopman kon zijn. Handel was ondenkbaar zonder oneerlijkheid. Calvin meende dat, ook al is geld uitlenen op rente niet verkeerd, je daar beter niet je beroep van kon maken: dat leidde tot hebzucht. Een actueel inzicht in de huidige bankencrisis. Toch sluiten we vandaag niet uit dat een christen zakenman of -vrouw kan zijn en ik denk dat ten aanzien van bankier hetzelfde geldt. Ook tegenover het beroep van regeerder (een ambt, maar dan toch ook een beroep) kunnen we reserves hebben, maar aanvaarding geeft toch de doorslag.

Dienend leiderschap, ook in de politiek - dat is niet onnatuurlijk. Daarmee komen we bij het volgende punt: de *oorsprong* van politieke macht. Daarover de volgende keer.

Drs. Piet Houtman is predikant en docent theologie in dienst van De Verre Naasten.

'Je doet wat ze zeggen en ze branden je af'

Evalueer het functioneren

Onlangs kopte het dagblad *Trouw* de bovenstaande conclusie van een dominee. Ze hadden hem gezegd: 'Geef leiding' en toen hij dat ging doen, brandden ze hem af. Een treffende illustratie wat er fout kan gaan als je ingaat op wensen van anderen zonder je af te vragen of je daarvoor in de wieg gelegd bent.

P. Dijkstra en J. Westert ■

'Dominees houden niet van functioneringsgesprekken', schreven wij een paar jaar geleden. We trokken die conclusie naar aanleiding van een bijeenkomst met predikanten. Dat valt te begrijpen. Vaak wordt een predikant dan geconfronteerd met een waaiert aan verwachtingen. De predikant als schietschijf, deel uitmakend van een kerkenraad die daarin geen eigen positie kiest. Daar word je als predikant niet altijd wijzer van. Er is zelfs grote kans dat de dominee achterop raakt en wegglijdt. Bovendien, past zo'n uit het bedrijfsleven overgevaaid functioneringsgesprek wel bij het ambt van predikant? Die heeft als eerste prioriteit het Woord van God te brengen en moet toch juist zeggen wat mensen liever niet willen horen?

Verantwoordelijkheid nemen

Niet meer doen dus, die functioneringsgesprekken? Dat is te gemakkelijk. Dan gooien we met het badwater ook het kind weg. Zo wordt de predikant de mogelijkheid ontnomen eigen verantwoordelijkheid te nemen aan welke verwachtingen wél en aan welke niet zal of kan worden voldaan. De tweezijdigheid van deze gespreksvorm biedt een goed podium om samen na te denken, te evalueren en conclusies te trekken. Dat is vele malen beter dan je eigen

kerkenraad en van de gemeente. Bespreken waarmee je elkaar onderling beïnvloedt, zowel positief als negatief. Veel zaken - ook in de kerk - halen een mens soms meer 'naar beneden' dan dat ze stimuleren.

Het functioneringsgesprek is zeker nodig als er veel verandert, als de panelen van 'oud' naar 'nieuw' verschuiven. En vooral ook door te spreken over wat daarachter steekt, de aannames waarvan je je vaak niet eens van bewust bent, omdat iedereen zo denkt (de zogenoemde veranderingen van paradigma). Juist dan is er een absolute noodzaak samen die veranderingen te benoemen. En te concluderen wat dat betekent voor de rol die kerkenraad en predikant van elkaar verwachten. Op die manier maak je de beelden van waaruit wordt gewerkt transparant en bespreekbaar. Dan kan de kerkenraad zijn rol kan vervullen om (terechte en onterechte) wensen van anderen te kanaliseren.

Ons advies blijft: benut het functioneringsgesprek. Niet gebruiken is een slecht alternatief. Als de term een bezwaar is, noem het dan een kerkelijk evaluatiegesprek, maar benut de mogelijkheden om het eigen functioneren en de verwachtingen te bespreken.

Taakverdeling

Er is voldoende kerkelijk materiaal om hierbij de helpende hand te bieden. Predikanten worden opgeleid op basis van een beroepsprofiel dat toewerkt naar beroepskwalificaties. Dat profiel is breed, maar ook concreet. Ook daarin kom je woorden tegen als evaluatie, functioneren en beoordelen. Het biedt een uitstekende mogelijkheid om voor de plaatselijke situatie er speerpunten en prioriteiten uit te halen.

bespreken waarmee je elkaar onderling beïnvloedt, zowel positief als negatief

weg alleen te vinden of verwachtingen onbesproken te laten. Samen helder krijgen wat de rol van de predikant is, maar ook die van de

In katern 1 is de hoofdlijn van dat beroepsprofiel weergegeven. Het is volledig te downloaden op www.tukampen.nl

Hoe ga je met zo'n takenlijst om? Door alle taken te pakken en daarachter een percentage te zetten tot de 100% vol is?

je hebt te maken met wat de predikant goed kan en wat minder goed

Dat is niet de goede weg. Dan blijft de dominee het schaap met vijf poten, die kan voldoen aan de waaiert aan verwachtingen. Daar is niemand bij gebaat. De predikant deelt veel taken met anderen, dus wat hij doet is ook afhankelijk van wat de kerkenraads- en gemeenteleden zelf kunnen oppakken. Er kan dus ook wat wegval- len. Bovendien is er verschil in gaven. Je hebt te maken met wat de predikant goed kan en wat minder goed. Dus een predikant moet zich ook niet laten welgevallen dat vanuit een mooie theorie hem die waaier van - overigens goed bedoelde - verwachtingen wordt meegegeven. Alleen als er een vacature is, ben je als kerk vrij om op dit terrein wensen in te vullen, maar zodra de predikant er is, hebben gemeente en kerkenraad te maken met het lastige terrein van competenties.

Competenties

Competentie is een modewoord. Hoewel, de mode is al niet zo nieuw meer, want Prof. Gerben Heitink noemde dit al in zijn *Biografie van de dominee* (2001). Het is niet altijd duidelijk wat ermee wordt bedoeld, maar wij verstaan onder competenties (gedrags)vaardigheden van een persoon zoals anderen die hem of haar toeschrijven.

Het lastige van competenties is dat het niet altijd absolute eisen zijn. In de eerste plaats zijn ze pas relevant als anderen ze zien en ervaren. En in de tweede plaats zijn ze afhankelijk van de omstandigheden waarin je verkeert. In de ene situatie kan iemand prima functioneren, in een andere situatie niet hoewel de persoon dezelfde competenties heeft. Soms is - om de Minister van Financiën als voorbeeld te noemen - een financiële crisis 'nodig' om te laten zien over welke competenties iemand beschikt. Maar soms kun je ook tegen grenzen aanlopen en dan dient die absoluutheid zich wel aan, omdat lang niet alle vaardigheden aan te leren zijn. Godfried Bomans zei in dit verband: "Wie het is, is het. Wie het niet is, wordt het nooit". Het functionerings- of evaluatiegesprek biedt een uitgelezen mogelijkheid om naar elkaar duidelijk te maken welke verwachtingen er aan taakverdeling van de predikant ten grondslag liggen. En ook welke competenties zichtbaar

zijn, maar ook en vooral om de omstandighe- den te benoemen - die voor een deel zelf wor- den gecreëerd - en die ook door de gemeente en de kerkenraad worden beïnvloed.

Ook voor die competenties biedt de genoemde TUK-site een prima middel. Die noemt als onderdeel van de professionele vorming een viertal dimensies. Deze zijn mogelijk nog wel voor aanvulling vatbaar. Ze zijn voorsnog een prima aanzet zijn voor het bespreekbaar maken welke competenties aanwezig zijn en welke minder, of op wat zich laat ontwikkelen en wat niet. U vindt deze in katern 2.

www.tukampen.nl
www.SteunpuntKB.nl

Katern 1: Taken en beroepskwalificaties predikant

- Heeft kennis, inzicht en vaardigheden om de christelijke leer vanuit de Schrift over te dragen in de actuele context. Uitgewerkt in drie onderdelen, bijv. kunnen exegetiseren en inzicht hebben in de samenleving en cultuur.
- De Bijbelse boodschap overtuigd, deskundig en passend in de eigen tijd uitdragen en op goede wijze voorgaan in erediensten. Met 9 onderdelen, bijv. inspelen op belevingswereld hoorders.
- Deskundig leerprocessen begeleiden. 2 onderdelen, bijv. bevordering pedagogisch klimaat
- Op goede wijze pastoraat toepassen en anderen daarbij begeleiden. Uitgewerkt naar 7 onderdelen, bijv. visie op pastoraat, goede gespreksvoering, kunnen begeleiden en verwijzen.
- Op deskundige wijze leidinggeven aan het kerkelijk leven en gemeenteopbouw. 4 onderdelen, bijv. inzicht in functioneren gemeente en beleid kunnen ontwikkelen.
- Evangelisatie en zending stimuleren
- Diaconaat stimuleren

Bron: Eindtermen professionele vorming TU Kampen

Katern 2: Specifieke deskundigheden predikant

- Spiritualiteit. Uitgewerkt in 6 punten en 17 subonderdelen, w.o. motivatie en bewustzijn, omgaan met eigen gaven en beperkingen.
- Overtuiging. Uitgewerkt in 2 (resp. 8) punten, w.o. kunnen omgaan met overtuigingen van zichzelf en anderen om de geestelijke opbouw van de gemeente te dienen.
- De persoon. Uitgewerkt in 6 (resp. 19) punten, w.o. empathisch kunnen omgaan met anderen in wisselende situaties/rollen, kunnen reflecteren op eigen communicatie.
- Deskundigheid. Uitgewerkt in 3 (resp. 25) punten, w.o. werk- en denkniveau, professionalisering van de eigen beroepsuitoefening.

Bron: Eindtermen professionele vorming TU Kampen

Regelmatig

Zo'n gesprek moet regelmatig gehouden worden. Soms om gewoon praktische dingen te bespreken, soms om de gang van zaken wat fundamenteeler tegen het licht houden. Die regelmaat moet erin omdat de omstandigheden veranderen. De kerkenraad waar de predikant deel vanuit maakt, is geen vast gegeven. De raad functioneert niet alle dagen van de week, maar eigenlijk alleen tijdens vergaderingen. Zij wisselt bovendien in de loop van de tijd qua samenstelling en opvattingen (soms zelfs per vergadering). Deze redenen vergroten het belang om in de communicatie regelmaat en continuïteit aan te brengen. Ten minste eens per jaar met een vaste begeleidingscommissie waarvan de samenstelling wel doorstroming laat zien, maar ook enige continuïteit (ieder lid voert tenminste 2 keer een volledige gespreksronde)

Laat de kerkenraad dit na, dan bewijst men drie partijen geen dienst. Allereerst zichzelf niet omdat wordt nagelaten de - lang niet altijd ideale - praktijk te evalueren en bewust aan te pakken. Maar ook de predikant niet want die moet het zelf maar uitzoeken. (Overigens is keerzijde van die medaille dat de kerkenraad het recht verspeelt om achteraf met kritiek te komen). Evenzeer laat je zo gemeenteleden zwemmen. Zij weten immers niet wat kerkenraad en predikant met het oog op de ontwikkeling van de gemeente nastreven en kunnen zo hun eigen particuliere verwachtingspatronen op de dominee en de kerkenraad projecteren, omdat daaraan geen leiding wordt gegeven.

Realisme en helderheid.

Het kan het nodig zijn, taakgebieden vast te stellen waar je niets van de predikant verlangt. Omdat de prioriteit in het ambtswerk niet daar ligt, of omdat de tijd er niet is. Maar durf ook eventueel te benoemen dat een predikant op dat taakgebied minder dan anderen is gekwalificeerd. Daar is niks mis mee. Niemand is in zijn werk op alle taakgebieden - zeker niet als je er zoveel hebt als predikant - even goed. Of anderen zijn beter.

laat de kerkenraad dit na, dan bewijst men drie partijen geen dienst

Wees ook naar de gemeente transparant over de afspraken met betrekking tot de taakuitoefening van de predikant. Communiceer over de afspraken. Dat geldt des te meer als een kerkenraad kan verwachten dat er strijdigheid bestaat in de verwachtingen van gemeenteleden. Duidelijke informatie helpt teleurstellingen te voorkomen. Bovendien voorkomt dat klachten. Als heldere lijnen worden getrokken, zal blijken dat gemeenteleden in de regel daar begrip voor kunnen opbrengen. Ontevreden-

heid ontstaat door zaken onduidelijk te laten. Dan gaan gemeenteleden dat zelf invullen. Schenk klare wijn en maak duidelijk wie waarop kan worden aangesproken.

Benut kansen

Dominees houden niet van functioneringsgesprekken. Daar kunnen we ons genoeg bij voorstellen. Maar ook kerkenraadsleden vinden het niet altijd een pretje. Toch is het zaak de handschoen op te pakken en de schroom te overwinnen want er is winst te behalen en schade te voorkomen.² Organiseer feedback op een goede wijze. Noem de dingen bij hun naam. Houd daarbij de tweezijdigheid van gesprekken over functioneren en taakverdeling in het oog. Het is geen beoordeling. Het gesprek over taakverdeling en inzetbaarheid ligt niet alleen op het bordje van de predikant. De kerkenraad heeft daarin de rol van voorwaardenschepper. De gaven in de gemeente kunnen worden benut en op een goede wijze ingezet. Bovendien is het goed om te spreken over de drijfveren achter de behoeften van gemeenteleden en over de drijfveren van de predikant. Door met elkaar daarover te spreken, komt het gesprek op een hoger plan. We sluiten af met een tweetal suggesties. De *eerste* is dat het soms verstandig kan zijn te overwegen de situatie te veranderen in plaats van de persoon. We gaven al aan dat competenties ook afhankelijk zijn van de omstandigheden. Een verandering in of van de werkomgeving kan een veel effectievere invloed hebben op de competenties dan welk wensenlijstje, opleiding, training of welk programma ook. Mobiliteit kan ook een in te zetten instrument zijn.

Een *tweede* is dat dit soort gesprekken veel beter lopen als het gebeurt door mensen die daarmee zelf ervaring hebben opgedaan. In de begeleidingscommissie moeten vrouwen en mannen een plaats krijgen, die eigen kennis en ervaring met dit soort gesprekken inbrengen en weten te benutten. Want zo'n gesprek is meer dan een probleem op tafel leggen en de oplossing bij de ander te laten. In de kerkelijke context is het goed om elkaars vaardigheden in te zetten en op een christelijke wijze in gesprekken tot leven te brengen, om er allen wijzer van te worden.

Piet Dijkstra is voorzitter Steunpunt Kerkelijke Beheerszaken en was voorzitter GMV. Jan Westert is directeur ROC Menso Alting en was algemeen secretaris GMV.
Reacties: jan@westert.nl

Noten:

1. J. Westert en P. Dijkstra, *De Reformatie*, nr. 25 en 26, jaargang 75, 2003
2. Het Steunpunt Kerkelijke Beheerszaken (SKB) heeft op basis van het beroepsprofiel een gespreksformulier ontwikkeld. Het is een goede basis voor een tweezijdig gesprek. Het is te vinden op www.SteunpuntKB.nl

Liedboek gezang 488B:

lied van de week

Zolang er mensen zijn op aarde

Priester-dichter Huub Oosterhuis behoort tot de meest productieve kerklieddichters van na de Tweede Wereldoorlog.

J. Smelik ■

Hubertus Gerardus Josephus Henricus Oosterhuis werd op 1 november 1933 te Amsterdam geboren. Na eerst een korte tijd wijsbegeerte in Nijmegen gestudeerd te hebben, studeerde hij van 1958 tot 1961 Nederlandse taal- en letterkunde aan de Rijksuniversiteit van Groningen. Daarna volgde tot 1965 een theologiestudie in Maastricht. In 1964 werd hij tot priester gewijd. Vanaf de oprichting in 1960 was hij bij de Amsterdamse Studentenekklesia betrokken als tekstschrijver. In 1965 werd hij er pastor van. Eind jaren zestig kwam hij in conflict met het rooms-katholieke kerkbestuur waardoor hij niet alleen ontslagen werd uit de Jezuïetenorde, maar een jaar later ook - vanwege zijn huwelijk - als studentenpastor. Hij bleef echter de drijvende kracht achter de Amsterdamse Studentenekklesia, waaraan de Werkgroep voor Volksliturgie gelieerd was.

Binnen deze werkgroep ontstond veel Nederlandstalige liturgische muziek, waaraan aanvankelijk Oosterhuis als dichter en Bernard Huijbers als componist betrokken waren. Sinds de jaren zeventig is de relatie van Oosterhuis met de Rooms-katholieke Kerk in toenemende mate problematisch geworden, zoals tot uiting komt in de houding van de kerkregering ten opzichte van Oosterhuis' liedoeuvre. Zijn liederen, waarin de orthodoxe katholieke leer steeds meer plaats maakte voor religieus getinte politieke boodschappen, ontving in toenemende mate kritiek van de curie. Rond de laatste eeuwwisseling ontstond er commotie omdat het bisdom Roermond zelfs besloten had alle liederen van Oosterhuis uit de bundel *Laus Deo* te schrappen.

Naast kritiek oogstte Oosterhuis ook veel lof: in 2002 ontving hij vanwege zijn vernieuwend liturgische oeuvre een eredoctoraat aan de VU te Amsterdam.

Zolang er mensen zijn

Het lied van deze week stamt uit de tijd dat er van spanning tussen de kerkelijke overheid en Oosterhuis nog geen sprake was. Oosterhuis dichtte de liedtekst in november 1959. Aan W.G. Overbosch die het lied in het *Compenium* besprak, had Oosterhuis het jaar 1958 genoemd en dat is sindsdien overal als geboortjaar van het lied genoemd. Maar later heeft Oosterhuis aan Kees Kok verteld dat hij zich een jaar vergist had. Het was dus in november 1959 op een zondag dat Oosterhuis dit lied maakte, terwijl hij tegen de wind in door het Groningerland van Winsum naar Groningen fietste. Dezelfde avond werd de liedtekst gezongen tijdens het Lof. Het was het eerste kerklied van Oosterhuis en het werd voor het eerst gepubliceerd in zijn bundel *Dertig liederen voor een Nederlandse liturgie* uit 1964. Daarna is het lied in verschillende belangrijke protestantse en rooms-katholieke Nederlandstalige liedbundels terechtgekomen, zoals de *Randstadbundel*, *Gezangen voor Liturgie* en het *Liedboek voor de Kerken*. Ook de Vlaamse bundel *Zingt Jubilate* nam de liedtekst op. Diverse liederen van Oosterhuis zijn vanaf de jaren zeventig ook in het Duits vertaald. Het lied 'Zolang er mensen zijn' werd in 1966/1972 in het Duits vertaald door Dieter Trautwein en werd in 1994 opgenomen in het *Evangelisches Gesangbuch*.

Je zou het lied kunnen typeren als het lied van Gods vaderlijke zorg en voorzienigheid. Wanneer we de tekst doorlezen, zullen we - helemaal bij vers 3 - vanzelf denken aan de bekende woorden van Jezus Christus uit de Bergrede over de hemelse Vader die voor ons zorgt en dat we dat kunnen zien aan de lelies op het veld (Matt. 6:25-30).

De eerste twee coupletten zingen over het vertrouwen in Gods voorzienige vaderhand. De

laatste twee regels van couplet 3 ('Gij zijt mijn onderkomen en al mijn dagen zijn geteld') geeft aan dat we in leven en sterven in Gods hand zijn.

In de vierde strofe komt tot uiting op grond waarvan God naar ons en de hele wereld omziet:

Hij heeft zijn Zoon als grote gave gegeven, waardoor er licht is, eeuwig leven en redding uit de dood. In Christus is God naar ons toegekomen en door Christus is Hij in ons midden. Door Christus kunnen we met Paulus zeggen dat wij van 'Gods geslacht' zijn (Hand. 17:28), dat wij uit Hem voortkomen, dat Hij ons geschapen heeft.

Melodie

Toen de liedtekst voor het eerst werd gezongen op die zondag in november van 1959, werd de melodie van 'O Heer, Gij zijt mijn God en Here' gebruikt. In de eerste bundel waarin het lied met een melodie werd afgedrukt, was de melodie van psalm 140 geplaatst. Deze combinatie treffen we aan bij *Liedboek* gezang 488A. In andere liedbundels in binnen- en buitenland wordt echter doorgaans de melodie van *Liedboek* gezang 488B gebruikt. Deze melodie is van Tera de Marez Oyens-Wansink (1932-1996), waarvan we vorige maand een andere melodie tegenkwamen, namelijk die bij gezang 33 uit het *Liedboek*. Zij componeerde de melo-

die van 'Zolang er mensen zijn op aarde' in 1960 op verzoek van Willem Barnard, ten behoeve van de Nocturne-diensten in de Hervormde Maranathakerk te Amsterdam.

De melodie heeft dezelfde lichtvoetigheid (in de positieve zin van het woord) als de liedtekst. Dit wordt vooral veroorzaakt door de in deze melodie karakteristieke syncopen, waarbij dus het accent verschuift van een sterk maatdeel naar een zwak maatdeel. Deze ritmische 'complexiteit' is meteen voor gemeentezang het lastigste van de melodie: men heeft wellicht de neiging om de tweede noot van de regel langer te maken (een gepuncteerde kwartnoot) dan genoteerd staat, om zo de 'lastige' syncope te vermijden. Daarmee verliest de melodie echter haar 'swingende' karakter.

Organisten moeten er voor waken om in de begeleiding de melodie van wollige, gealtereerde akkoorden te voorzien, waardoor de melodie te zwaar beladen wordt en de lichtheid verdwijnt. Verder moeten we er even op letten dat na de regels 1 en 2 een kwartrust genoteerd staat, en dat de laatste twee regels in elkaar overlopen.

De regels 1 en 2 zijn overigens aan elkaar gelijk, afgezien van de slotnoot. De derde regel kent hetzelfde melodische verloop, maar dan een terts lager dan regel 1/2.

Dr. Jan Smelik is hymnoloog-musicoloog en woont te Steenwijk.

HOOFDREDACTEUR:

Prof. dr. A.L.Th. de Bruijne

OVERIGE REDACTIELEDEN:

Dr. E.A. de Boer, Prof. dr. S. Griffioen, Prof. dr. G. Kwakkel, Drs. B. Luiten, coördinator 'Kerkelijk leven' en 'Wandelen met God', Dr. J.H.F. Schaeffer, J. Westert, coördinator 'Samenleving'.

MEDEWERKERS:

J.J.D. Baas, coördinator 'Opvoeding en onderwijs', J.M. de Jong, rubriek 'Kunst', Ds. G. Riemer, coördinator 'Van binnen naar buiten', Dr. J. Smelik, rubriek 'Kerk en muziek', Drs. H. Veldman, rubriek 'Kort historisch'.

BESTUURSLEDEN STICHTING

DE REFORMATIE:

A. Verhoeff (voorzitter),
Drs. B. Bos (secretaris),
F.H. Haveman (penningmeester)

BLADMANAGEMENT:

Mevrouw M.T. Kremer
Scholma Druk bv, Postbus 7
9780 AA Bedum, tel. 050 3013636
Alle stukken voor de redactie bij voorkeur per
E-mail: reformatie@scholma.nl, ingeval per
post via bovengenoemde postbus.
Uitgever: Print Media bv, Bedum
Technische realisatie:
Scholma Druk bv, Bedum

ADMINISTRATIE EN

ADVERTENTIES:

Scholma Druk, postbus 7,
9780 AA Bedum.
Telefoon: 050 - 3653537.
Fax: 050 - 3012732
(o.v.v. Reformatie).
E-mail: reformatie@scholma.nl
Aanlevering advertenties in overleg.
ING Bank: 66.30.92.620

ABONNEMENTSPRIJZEN:

€ 49,95 per jaar
studenten € 19,50;
buitenland € 130,00
- abonnementsjaar loopt van
1 januari t/m 31 december

- opzegging van het abonnement dient 1 maand voor aanvang van het nieuwe abonnementsjaar schriftelijk of per e-mail te geschieden (voor 1 december)

Losse nummers € 1,50 (incl. porto).

De Reformatie is op Daisy cd-rom verkrijgbaar bij de Chr. Blindenbibliotheek voor blinden en slechtzienden.
Tel. (0341) 565499.

ADVERTENTIES (acquisitie en verkoop):

J. Hoogenboom, tel. 050-4091204,
fax 050-4091252
e-mail: info@hoogenboom-communicatie.nl
Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

Web: www.dereformatie.nl

ISSN 0165-5191

Heeft de kerk wel voldoende kleren aan?

‘Dit boekje kan irriteren’, zo begint Henk van Rhee zijn voorwoord in het boek *Marktdenken in de kerk*.

J. Westert ■

De Amerikaanse schrijver Gary Gilley levert stevige en fundamentele kritiek op marktgerichte kerk. Wanneer het om groei, geld en prestige gaat, is de marktgerichte kerk de meest succesvolle tak van de evangelicale kerk geweest. Hoever kun je in de kerk gaan met een marketingstrategie, entertainment en populaire psychologie? ‘Heeft deze kerk wel voldoende kleren aan?’, zo vraagt Gilles zich af met een knipoog naar het verhaal van de keizer die wijs was gemaakt dat hij in een prachtig nieuw gewaad gekleed ging, maar in werkelijkheid niets aan had. Draagt de op de zoekende persoon afgestemde gebruikersvriendelijke ‘nieuwe paradigmakerk’ de in de Bijbel voorgescreven kledij van evangelisatie, opbouw, erediensten en onderwijs? Of is ze gehuld in voden die bestaan uit holle menselijke filosofie, aan elkaar genaaid met kleine stukjes waarheid? Gilley zet zwaar in met zijn kritiek op de succesverhalen van de megakerken (Willow Creek en Saddleback en de leiders Hybels en Warren) en het daaraan ten grondslag liggende denken. Het werkt, dus is het goed. God zegent deze aanpak blijkbaar overvloedig.

Kerk van behoefte

In zijn boek plaats de voorganger Gilley vraagtekens bij de marketingaanpak en succesverhalen van de grote groeiers. De op behoefte gerichte benadering van het christelijk leven is dominant in het zoekergerichte kamp. Dat is het credo geworden in deze visie op de kerk. Gilley kraakt harde noten. Hij roept christenen op serieus over die noten na te denken. In welke mate lopen kerken achter de wereld aan, waar men meer gericht is op de vorm in plaats van op de inhoud. Daar is entertainment het hoogste goed. Als je deze benadering onbekommerd toelaat in de visie op de kerk, kunnen kerkelijke gemeenten dan nog meetellen als ze niet een bolwerk van entertainment worden? Het probleem is dat het bij entertainment in de eerste plaats gaat om het *behagen van de grote massa*, terwijl het belangrijkste doel van echt christendom is om *de Heer te behagen*.

Bijbel en geschiedenis tonen telkens weer dat het zelden mogelijk is beiden tegelijk te doen, zo betoogt Gilley. Ik stem met hem in. Het evangelie brengt mensen niet tot Christus om te voorzien in de behoeften die ze ervaren. De kern van de verkondiging van het evangelie is het goede nieuws: dat verloren zondaren vergeving van zonden kunnen ontvangen door het kruis van Christus. Gilley: Als ik het juist zie, is het kruis van het populaire christendom van nu niet het kruis van het Nieuwe Testament. Het is veel meer een stralend ornament aan de boezem van een zelfverzekerd en werelds christendom... Het oude kruis vernietigde het vertrouwen in het vlees, het nieuwe kruis moedigt dat vertrouwen aan.’

Evangelie van het ik

Het gaat om het ‘Zo spreekt de Heer’. In de ‘kerk van de markt’ kan de bediening van het evangelie gemakkelijk hetzelfde doel krijgen als marketing: voorzien in de behoefte van mensen. Gilley waarschuwt tegen het ‘Evangelie van het Ik’ en het ‘Evangelie van de Zelfontplooiing’. ‘Methodes veranderen, maar de boodschap blijft hetzelfde’ is de lijn van de voorstanders van de marktgerichte benadering. Gilley betwist dat. De boodschap wordt echter wel degelijk medebepaald door de methode. Marketing heeft een grote invloed op hoe je tegen de wereld aankijkt. Mensen worden consumenten en doelgroepen. Wat gebeurt er als de wispelturige consument andere interesses krijgt of nieuwe behoeften ontwikkelt? Wordt dan de moderne voorganger van vandaag massaal onder de voeten gelopen? Wordt de kerk zo geen slaaf van onderzoeken of opiniepeilingen? Kan de kerk het evangelie als product aan de man brengen zonder te vergeten dat degenen die het product kopen zich moeten bekeren? Kan een kerk zichzelf promoten zonder te vergeten dat ze niet zichzelf toebehoort maar Christus? De kerk die de tijdgeest het hof maakt, bereidt een onmogelijk huwelijk voor.

Levensgeluk of godsvrucht

Gilley is uiterst kritisch zonder uit het oog te verliezen dat de kerk ook in haar activiteiten, in het marketen van kerkelijke programma's moet zorgen voor uitstekende kwaliteit en een goede benadering. Zijn bezwaren richten zich tegen de kerk die gefocust is op de klant en wat hij wil. En niet of minder op wat God wil en wat volgens Hém nodig is. Het oude evangelie draait om God, het nieuwe evangelie draait om onze behoefte aan levensgeluk. De 'nieuwe paradigmakerk' bouwt aan gemeenten waar je je goed kunt voelen. Gilley waarschuwt dat het zo bouwen van de gemeenten een gangbaar patroon is geworden. Dat blijkt duidelijk uit de criteria die veel christenen tegenwoordig hante- ren bij het kiezen van een gemeente. Steeds meer gebeurt dat op basis van oppervlakkige kenmerken (vormen, muziekstijl) en minder op basis van de vraag of men Bijbelgetrouw onderwijs krijgt en of God wordt geëerd. Gemeenten proberen aantrekkelijk te zijn door te proberen enkele van de ongedwongen, indi- vidualistische en interessante kenmerken uit onze mediagenieke omgeving te kopiëren. Helaas schieten ze zich steeds weer in de voet. De meeste plaatselijke gemeenten kunnen niet tippen aan het niveau van de professionele pro- ductieomgeving. Zo probeer je religieus gevoel over te brengen. Met het ervaren van dat gevoel is op zich niets mis. Geloven kan niet zonder het ervaren van emotie. Deze moet echter voortvloeien uit de relatie met God. In zijn boek staat Gilley er vervolgens stil bij de

vraag welke invloed de hedendaagse trend heeft op het preken. Ligt de nadruk in aanbidding en onderwijs niet teveel op de bevestiging van het menselijk verlangen naar heelheid en waardigheid. De christenheid van vandaag ver- langt naar de kerk en de eredienst van het goede gevoel. De centrale vraag is echter: wat is nodig om als christen toe te nemen in gods- vrucht. Dat is de kern die in de kerk van alle eeuwen centraal dient te staan, aldus Gilley met verwijzing naar 2 Petr. 1:3 en 2 Tim. 3:16-17. Kerken staan telkens weer op een kruis- punt. Het is door het kruis dat het christendom altijd aanstoot heeft gegeven: voor Joden een aanstoot, voor Grieken een dwaasheid. Gilley waarschuwt voor vermenging van kerk en wereld, zoals hij deze in de evangelicale kerken waarneemt. Wie meer inzicht wil krijgen in de achtergrond van veel van deze veranderingen komt in dit boek aan zijn trekken. Niet in alles volg ik Gilley, maar het boekje irri- teert op een positieve wijze. Je wordt als lezer met jezelf geconfronteerd. Want iets van de zoekende kerkganger zit in ons allemaal. Gilley confronteert je ermee, dat in de kerk niet je eigen behoeften voorop gaan. Gilley heeft niet alleen een irriterende boodschap voor evangeli- cale kerken, maar ook voor gereformeerde ker- ken en hun voor- en kerkgangers.

Marktdenken in de kerk door Gary Gilley is een uitgave van Oogstpublicaties Amsterdam, 2008

Jan Westert is redacteur van *De Reformatie*.

PERSBERICHTEN

Zendtijd voor kerken

Op D.V. **zondag 1 maart 2009** wordt via Nederland 2 om 11.00 uur een kerkdienst uitgezonden van de Gereformeerde kerk (v) van de Koepelkerk in Arnhem. De voorganger is ds. Gert Hutten. De kerkdienst heeft het thema 'Leven of geleefd worden'. Aan de dienst wordt meegewerkt door het Koepelkerk Koor en Orkest, organist Leen Voogt, pianist Kees Luiten en dirigent Arie Vonk.

Op D.V. **zondag 8 maart 2009** wordt via Nederland 2 om 11.00 uur een kerkdienst uitgezonden van de Gereformeerde kerk (v) vanuit de Koepelkerk in Arnhem. De voorganger is ds. Jan de Haan. De kerkdienst heeft het thema 'Wie is toch die Jezus?'. Aan de dienst wordt meegewerkt door de band Sing it Out.

VERSCHENEN

HANDBOEK GKV 2009

ISBN 978 90 5294 451 7

Met jaaroverzicht van 2008 door ds. J.H. Kuiper

€ 12,95

Verkrijgbaar bij boekhandel of via www.gkvhandboek.nl

Uitgeverij Printmedia BV